แนวคิดเรื่องโลกศาสตร์ในคัมภีร์ *โลกทีปกสารและจักกวาฬทีปนี*

สุนทรี โชติดิลก*

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* ในด้านโลกศาสตร์ เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับโลกศาสตร์ตามคติทางพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า โลกศาสตร์ในคัมภีร์*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* ประกอบไปด้วย โอกาสโลก สังขารโลก และสัตว์โลก โอกาสโลก คือ เปลือกโลกส่วนที่เป็นน้ำ และเปลือกโลกส่วนที่เป็นแผ่นดิน ส่วนสังขารโลก ก็คือ ส่วนของโลกที่สามารถพินาศได้ด้วยไฟ ด้วยน้ำ และด้วยลม ส่วนสัตว์โลก เป็นส่วนที่กล่าวถึงสิ่งที่อยู่ในโลกอันประกอบด้วย ทุคติภูมิ มนุษย์ภูมิซึ่งรวมถึงการกำเนิดโลกและสุคติภูมิ

* อาจารย์ประจำสาขาภาษาไทยธุรกิจ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Idea about earth in *Lokdipakasara* and *Cakkavaladipani*

Soontaree Chotidilok

Abstract

The article of this research was to analytically study *Lokdipakasara* and *Cakkavaladipani* in terms of earth sciences, objectives aimed to distribute knowledge about earth sciences according to Buddhism.

The results revealed that the world in *Lokdipakasara* and *Cakkavaladipani* consisted of world of location, world of formations, and world of beings. The world of locations was the earth's crust of water and land. The world of formations was the part of the world that could be destroyed by fire, water, and wind. The world of beings meant the dwelling place of all beings including from the bowels of the earth, the human realm describing about earth's origins, and the heavens.

บทนำ

วรรณกรรมกลุ่มโลกศาสตร์นี้ส่วนใหญ่รจนาด้วยภาษาบาลี เป็นวรรณกรรมหรือ "วรรณคดีที่มิใช่พระไตรปิฎก หนังสือประเภทนี้ไม่ใช่ตัวพระไตรปิฎกโดยตรง แต่เป็นหนังสือประเภทอธิบายเรื่องในพระไตรปิฎกอีกทีหนึ่งได้แก่ อรรถกถา ฎีกา ทีปนี ทีปิกา ฯลฯ เป็นต้น" (ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา, ๒๕๔๓, น.๔๖) วรรณกรรมพุทธศาสนากลุ่มดังกล่าว เป็นวรรณกรรมที่แสดงแนวความคิดในเรื่องโลกและจักรวาลตามคติพุทธศาสนา

*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* เป็นคัมภีร์ที่แต่งด้วยภาษาบาลี ผู้แต่งคัมภีร์ทั้งสองเป็นพระภิกษุที่มีความรู้แตกฉานในภาษาบาลี

> ผู้แต่งคัมภีร์*โลกทีปกสาร*นี้ คือ พระสังฆราชเมธังกร ผู้เป็นภิกษุชาวพม่า มีอายุพรรษาอยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เคยเดินทางไปศึกษาที่ลังกาและได้อุปสมบทใหม่กับภิกษุฝ่ายอรัญวาสี . . . ต่อมาท่านได้เดินทางจากพม่ามาอยู่สุโขทัย แต่ไม่ปรากฏวันเดือนปี ได้เป็นสังฆราชฝ่ายอรัญวาสี ณ วัดอัมพวัน (วัดสวนมะม่วง) ชานพระนครสุโขทัย ได้เป็นครูของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท พระสังฆราชเมธังกรมรณภาพเมื่อใดไม่ปรากฏ
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.(๔))

ส่วนจักกวาฬทีปนี พบหลักฐานเกี่ยวกับประวัติผู้แต่งที่ชัดเจนกว่า*โลกทีปกสาร* เนื่องจากในส่วนท้ายคัมภีร์*จักกวาฬทีปนี* มีการกล่าวถึงประวัติผู้แต่งและสมัยที่แต่งอย่างชัดเจน อุดม รุ่งเรืองศรี และ สดุภณ จังกาจิตต์ (๒๕๒๐, น.๑-๙) ค้นคว้าประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ผู้แต่ง*จักกวาฬทีปนี* สรุปได้ว่า พระสิริมังคลาจารย์เกิดในสมัยราชวงศ์มังรายปกครองอาณาจักรล้านนาตรงกับรัชกาลพระเจ้าติโลกราชมรณภาพในรัชกาลพระเจ้าเมกุฏิสุทธิวงศ์ (พ.ศ. ๒๐๙๔-๒๑๑๗) จำพรรษาอยู่ที่วัดสวนขวัญ ปัจจุบันชื่อวัดตำหนัก ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของนครเชียงใหม่ประมาณ ๔ กิโลเมตร

ลักษณะการแต่ง*คัมภีร์โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* ผู้แต่งจะรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์ และคัมภีร์ต่าง ๆ นำมาเรียบเรียง และมีการแสดงความคิดของผู้แต่งลงในเนื้อหาบางส่วน

พระเมธังกรมีวัตถุประสงค์ในการแต่ง*โลกทีปกสาร* "เพื่อให้ทราบความเป็นไปของโลกตามคตินิยมทางพระพุทธศาสนา และเพื่อให้สาธุชนเกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส และสังเวชใจ จะได้ละเว้นการกระทำบาป ประกอบแต่กุศลคุณงามความดี" (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.(๓)-(๔)) ส่วน*จักกวาฬทีปนี*เป็นคัมภีร์ที่มุ่งให้ความรู้เรื่องโลกหรือจักรวาล ดังข้อความที่ว่า "นักศึกษาพึงสดับโดยปราศจากความฟุ้งซ่านก็จะพึงได้ความฉลาดบ้าง" (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๒๕๑)

เนื้อหาและการลำดับความในคัมภีร์*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*

*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*เป็นคัมภีร์สองเล่มที่มีเนื้อหากล่าวถึงโลกศาสตร์ตามคติพุทธศาสนาตรงกันแต่ลำดับในการนำเสนอแตกต่างกัน

โลกทีปกสาร	จักกวาฬทีปนี
ปณามคาถา คาถาแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัย	**ปณามคาถา** คาถาแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัย
ปริเฉทที่ ๑ ชื่อ สังขารโลกนิเทศ พรรณนาเกี่ยวกับสังขารของโลก ได้แก่ สรรพสัตว์ นามรูป เวทนา อาหาร อุปาทานขันธ์ อายตนะภายใน วิญญาณฐิติ โลกธรรม สัตตาวาส และโลกธาตุ	**กัณฑ์ที่ ๑** ชื่อ "จกฺกวาฬสรูปาทินิทฺเทส" แสดงรูปจักรวาล เป็นการกล่าวถึงความเป็นมาเกี่ยวกับโลก ๓ ประการ คือ โอกาสโลก สังขารโลก และสัตว์โลก และความหมายของคำว่าจักรวาลที่เรียกว่าโลกธาตุ
ปริเฉทที่ ๒ ชื่อ นิรยคตินิเทศ พรรณนาลักษณะของนรก การบังเกิดของสัตว์นรก ตลอดจนการเสวยทุกข์ในนรก	**กัณฑ์ที่ ๒** ชื่อ "ปพฺพตนิทฺเทส" แสดงภูเขากล่าวถึงเขาจักรวาลต่าง ๆ ได้แก่ สิเนรุราช ยุคนธร ป่าหิมพานต์
ปริเฉทที่ ๓ ชื่อ เปตคตินิเทศ พรรณนาเรื่องเปรต ความบังเกิดของเปรต ผลกรรมที่ทำให้บังเกิดเป็นเปรต มีตัวอย่างเปรตจำพวกต่าง ๆ	**กัณฑ์ที่ ๓** ชื่อ "ชลาสยนิทฺเทส" แสดงแหล่งน้ำ กล่าวถึงสระและแม่น้ำน้อยใหญ่ต่าง ๆ ได้แก่ มหาสมุทร สระโบกขรณี
ปริเฉทที่ ๔ ชื่อ ติรัจฉานคตินิเทศ พรรณนาเรื่องสัตว์ดิรัจฉาน การเกิดของสัตว์ ประเภทของสัตว์ดิรัจฉาน ผลกรรมที่ทำให้เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เช่น อสรพิษ ปลาใหญ่ทั้ง ๔ ชนิด ช้าง ๑๐ ตระกูล สัตว์ประเสริฐ ๔ ประเภท คือ ราชสีห์ โค อาสภะ โคอุสภะ โคนิสภะ	**กัณฑ์ที่ ๔** ชื่อ "ทีปนิทฺเทส" แสดงทวีปกล่าวถึงทวีปต่าง ๆ โดยกล่าวว่ามี ๔ ทวีป แต่พรรณนาเพียงชมพูทวีปและอุตรกุรุทวีป

โลกทีปกสาร	จักกวาฬทีปนี
ปริเฉทที่ ๕ ชื่อ มนุสสคตินิเทศ พรรณนาเรื่องมนุษย์ การเกิดของมนุษย์ เหตุที่ชื่อว่ามนุษย์ ประเภทของมนุษย์ การประดิษฐานพุทธศาสนาในลังกาทวีป พระโมคคัลลีบุตรกระทำสังคายนาครั้งที่ ๓ การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ การไปสู่สุคติของพระเจ้าทุฏฐคามิณีอภัย ประวัติของพระนางอโสกมาลินี ประวัติของราชโอรสพระเจ้าทุฏฐคามินีอภัย	**กัณฑ์ที่ ๕** ชื่อ "ภูมินิทฺเทส" แสดงภูมิ **มีนิรยเภทกถา** แบ่งเป็นการอธิบายเรื่องนรกขุมต่างๆ กล่าวถึงมหานรก อุสุสทนรก โลกัณฑนรก อธิบายในแนวทางภูมิศาสตร์ **ติรัจฉานกถา** กล่าวถึงความเป็นไปของสัตว์ดิรัจฉาน แบ่งประเภทของสัตว์ดิรัจฉาน ตั้งแต่ ไม่มีเท้า มี ๒ เท้า มี ๔ เท้า และสัตว์ประเสริฐ **เปตวิสยกถา** กล่าวถึงความเป็นไปของเปรต ความทุกข์ทรมานอันเกิดจากบุพกรรม และอธิบายรายละเอียดของเปรตบางจำพวก **เทวภูมิกถา** แบ่งเป็นการกล่าวถึงเทวสถาน เทวภูมิสถาน ฉกามาพจร รูปวจราเทวา อรูปวจราเทวา ต่อจากนั้นแยกย่อยเป็น ภูมิสารุปปา คือ การสรุปเรื่องภูมิต่างๆ กล่าวถึงพิภพอสูร และพรหม
ปริเฉทที่ ๖ ชื่อ เทวตาคตินิเทศ พรรณนาเรื่องเทวดา การเกิดของเทวดา เหตุที่ได้ชื่อว่าเทวดา จำแนกประเภทของเทวดา ผลบุญที่ทำให้เกิดเป็นเทวดา และสวรรค์	**กัณฑ์ที่ ๖** ชื่อ "ปกิณฺณกวินิจฺฉย" วินิจฉัยเบ็ดเตล็ด กล่าวถึงเรื่องปกิณกะ ได้แก่ อายุในโลกแบ่งเป็นมนุษย์ เทวดา นรก และอายุปกิณกะ กล่าวถึงเรื่องอาหาร ภูมิย่อย รุกขเทวา โลก โลกธาตุ และอนันตกถา

โลกทีปกสาร	จักกวาฬทีปนี
ปริเฉทที่ ๗ ชื่อ โอกาสโลกนิเทศ พรรณนาเรื่องโอกาสโลก เหตุเกิดและเหตุสลายของโลก ระยะทางถึงสวรรค์ ๑๖ ชั้น พรหมชั้นต่าง ๆ อธิบายมาตรวัดระยะทางและมาตราเวลา **ปริเฉทที่ ๘ ชื่อ** ปกิณณกนยสารนิเทศ พรรณนาเรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ เช่น บุคคลหาได้ยาก ๒ ประเภท พระเจ้าจักรพรรดิ ๓ ประเภท พระโพธิสัตว์ ๓ ประเภท ปาฏิหาริย์ที่ดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ ๔ ประเภท **ปัจฉิมคาถา** บอกประวัติพระเมธังกร จบด้วยการขอพร	**ปัจฉิมคาถา** บอกประวัติพระสิริมังคลาจารย์ จบด้วยการขอพร

เนื้อเรื่องของ*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* แสดงให้เห็นการพรรณนาเรื่องต่าง ๆ ตามชื่อของหมวดหมู่หรือตอนที่ผู้แต่งตั้งไว้ แล้วพรรณนาเนื้อหาให้จบบริบูรณ์ในตอนนั้น ๆ แล้วจึงเริ่มพรรณนาเรื่องใหม่ในตอนต่อไปจนจบ

ส่วนการลำดับความและจัดหมวดหมู่ของเนื้อหาต่างกัน โดย*โลกทีปกสาร* จะใช้คำว่า "ปริเฉท" ส่วน*จักกวาฬทีปนี* ใช้คำว่า "กัณฑ์" เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า "ปริเฉท" และ "กัณฑ์" ล้วนมีความหมายเหมือนกับการแบ่งเป็นหมวดหมู่หรือตอนเช่นเดียวกัน

*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* มีการลำดับความที่ต่างกันโดย*โลกทีปกสาร* มีการลำดับความแบบการแบ่งตอนในลักษณะการอธิบายภูมิต่าง ๆ *โลกทีปกสาร*มีการลำดับตามชั้นของภูมิจากภูมิต่ำไปสู่ภูมิที่สูงที่สุด ได้แก่ นรก เปรต ดิรัจฉาน มนุษย์ เทวดา ตลอดจนพรหมชั้นต่าง ๆ ตามลำดับคุณธรรมเป็นเกณฑ์ โดยมุ่งเน้นการอธิบายเกี่ยวกับภพภูมิของสัตว์โลกมากกว่าลักษณะภูมิศาสตร์

*ส่วนจักกวาฬทีปนี*มุ่งอธิบายภูมิศาสตร์ของจักรวาลและโลก โดยแสดงภาพของภูเขาอันเป็นขอบจักรวาล เขาพระสุเมรุอันเป็นแกนของโลกและอธิบายป่าหิมพานต์ ต่อมาก็อธิบายแหล่งน้ำจากมหาสมุทรใหญ่ที่สุดในจักรวาล แล้วอธิบายย่อยลงมาเป็นเรื่องสระและแม่น้ำ ต่อจากนั้นจึงอธิบายทวีปต่าง ๆ ที่มนุษย์อาศัยตลอดจนนครและชนบทต่าง ๆ ในชมพูทวีปอย่างละเอียด เนื่องจากเป็นทวีปที่อาศัยในปัจจุบัน จากนั้นจึงอธิบายภูมิต่าง ๆ ตามคติโลกศาสตร์พุทธศาสนา อันได้แก่ อบายภูมิ และเทวภูมิ แล้วจบลงด้วยการอธิบายเรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า*จักกวาฬทีปนี* ใช้วิธีการลำดับเนื้อหาเพื่อมุ่งเน้นการอธิบายลักษณะภูมิศาสตร์ของโลกหรือจักรวาล

จักรวาลหรือโลกในคัมภีร์โลกทีปกสารและจักกวาฬทีปนี

คำว่า จักรวาล มีความหมายว่า "จักรวาล น. ปริมณฑล; ประชุม, หมู่; เทือกเขาในนิยาย เป็นกำแพงล้อมรอบโลกและเป็นเขตกั้นแสงสว่างกับความมืด, บริเวณโดยรอบของโลก, ทั่วโลก. (ส.ป.จกฺกวาล)" (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖, น.๒๙๗) สอดคล้องกับความหมายใน*ไตรภูมิพระร่วง* "จักรวาล น. บริเวณโดยรอบของโลกทั้ง ๓ คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรูปภูมิ มีกำแพงล้อมรอบเป็นเขตกั้นแสงสว่างกับความมืด" (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๔, น.๓๑๙)

ส่วนคำว่าโลกทางพุทธศาสนา *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (ประยุทธ์ ปยุตฺโต, ๒๕๓๓, น.๒๕๙) ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง "โลก น. แผ่นดินเป็นที่อาศัย, หมู่สัตว์ผู้อาศัย โลก ๓ คือ ๑. *สังขารโลก* โลกคือสังขาร ๒. *สัตว์โลก* โลกคือหมู่สัตว์ ๓. *โอกาสโลก* โลกคือแผ่นดิน"

ดังนั้นคำว่าจักรวาลและโลกตามคติทางพุทธศาสนามีความหมายทับซ้อนกัน แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ โอกาสโลก สังขารโลก และสัตว์โลก

๑. โอกาสโลก

"คำว่าโอกาสโลก หมายถึง โลกคือแผ่นดิน ได้แก่โลกที่เราอาศัยอยู่ และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ความหมายของคำว่าโลกแปลว่า สภาพที่แตกสลาย นอกจากโลก ๓ แล้ว โลกยังหมายถึงตัวเรานี้เอง" (เพ็ญแข กิตติศักดิ์, ๒๕๒๙, น.๔๗)

ใน*โลกทีปกสาร*มีการอธิบายเรื่องโอกาสโลก ปรากฏในปริเฉทที่ ๗ ชื่อว่า โอกาสโลกนิเทศ เนื้อหาประกอบด้วยเรื่องจักรวาล เรื่องกัลป์ เรื่องเขาพระสุเมรุ เรื่องพระจันทร์และพระอาทิตย์ และเรื่องการคำนวณภูมิ

แม้*จักกวาฬทีปนี*จะไม่ปรากฏเรื่องโอกาสโลกเป็นกัณฑ์ที่เด่นชัด แต่กล่าวถึงเรื่องทำนองเดียวกับโอกาสโลกไว้ใน กัณฑ์ที่ ๑ แสดงเรื่องรูปจักรวาล กัณฑ์ที่ ๒ แสดงเรื่องภูเขา ซึ่งแบ่งออกเป็นเรื่องเขาพระสุเมรุ เรื่องเขายุคนธร เรื่องเขาหิมพานต์ และเรื่องเขาจักรวาล กัณฑ์ที่ ๓ แสดงแหล่งน้ำ ซึ่งแบ่งออกเป็นเรื่องสมุทร เรื่องสระ เรื่องแม่น้ำ และโบกขรณี และในกัณฑ์ที่ ๖ วินิจฉัยเบ็ดเตล็ด ก็มีการกล่าวถึงเรื่องโอกาสโลกดังนี้

> บรรดาประเทศเหล่านั้น ที่ชื่อว่า จักรวาล หมายถึง สถานอันผสมผสานด้วยภูเขาสิเนรุ ภูเขาสัตตบริภัณฑ์ ทวีปใหญ่ ๔ ทวีปน้อย ๒,๐๐๐ และมหาสมุทร ดูงดงาม แวดวงด้วยภูเขาจักรวาล เป็นสถานที่ชื่อว่าจักรวาลหนึ่ง . . . ในจักรวาลนั้น จันทรมณฑล ประมาณ ๔๙ โยชน์ สุริยมณฑล ๕๐ โยชน์ พิภพดาวดึงส์ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ พิภพอสูร อวีจิมหานรก และชมพูทวีปก็มีขนาดเดียวกัน ทวีปอมรโคยาน ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ ทวีปปุพพวิเทหะ ก็มีขนาดเท่ากัน ทวีปอุตตรกุรุ ๘,๐๐๐ โยชน์ อนึ่ง บรรดาทวีปเหล่านั้น แต่ละทวีปเป็นมหาทวีป มีทวีปน้อยเป็นบริวารทวีปละ ๕๐๐ รวมทั้งหมดนั้นเป็นจักรวาลหนึ่ง เป็นโลกธาตุหนึ่งในระหว่างแห่งจักรวาลนั้น มีนรกชื่อโลกันตริกะตั้งอยู่ จักรวาลเป็นอนันต์ด้วยประการฉะนี้
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๖๗-๑๖๘)

การกล่าวถึงโอกาสโลกปรากฏใน*จักกวาฬทีปนี*เช่นเดียวกัน โดยอธิบายขนาดของโลกธาตุ แบ่งออกเป็น ๓ ขนาด รวมถึงองค์ประกอบของจักรวาล โดยมีการอธิบายจำนวนจักรวาลในโลกธาตุอย่างละเอียด ดังนี้

> ชื่อว่าโลกธาตุเป็น ๓ อย่างคือ จูฬนิกา (ขนาดเล็ก) มัชฌิมิกา (ขนาดกลาง) ไตรสหัสสี (ขนาดใหญ่) บรรดาโลกธาตุ ๓ ขนาดนั้น จักรวาฬพันหนึ่ง ชื่อว่าจูฬนิกาโลกธาตุ จูฬนิกาคูณด้วยพัน ชื่อว่ามัชฌิมิกาโลกธาตุ ซึ่งมีประมาณล้านจักรวาฬ มัชฌิมิกาคูณด้วยพันชื่อว่าไตรสหัสสีโลกธาตุ ซึ่งมีประมาณร้อยโกฏิจักรวาฬ ไตรสหัสสี นั้นแลเรียกว่ามหาสหัสสีบ้าง
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๔๗๕)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าคัมภีร์ทั้งสองกล่าวถึงโอกาสโลกเพื่ออธิบายลักษณะขอบเขตของโลก และในที่นี้การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องโอกาสโลกใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* จะแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ เปลือกโลกส่วนที่เป็นน้ำ เปลือกโลกส่วนที่เป็นแผ่นดินและชั้นบรรยากาศ ดังนี้

๑.๑ เปลือกโลกส่วนที่เป็นน้ำ

คัมภีร์ทั้งสองเรื่องได้จำแนกเปลือกโลกส่วนที่เป็นน้ำออกเป็น ๓ ประเภท คือ มหาสมุทร สระอโนดาต และแม่น้ำ ดังนี้

๑.๑.๑ มหาสมุทร

มหาสมุทรเป็นบริเวณผิวน้ำที่กว้างใหญ่ที่สุด ลักษณะเปลือกโลกส่วนที่เป็นมหาสมุทร แสดงให้เห็นสภาพความจริงของมหาสมุทรตามคติพุทธศาสนาสอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมชาติ

ใน*โลกทีปกสาร*กล่าวตรงกับ*จักกวาฬทีปนี* ในข้อที่กล่าวถึงรสของมหาสมุทร ว่า *"ในพื้นแผ่นดินที่ผุดขึ้นในที่นั้น ๆ จากน้ำในทะเลน้ำเค็ม" (โลกทีปกสาร,* ๒๕๔๙, น.๑๗๓) ใน*จักกวาฬทีปนี* กล่าวว่ามหาสมุทรมีรสเค็มเช่นเดียวกัน ดังนี้

> เมื่อพระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า " . . . ในมหาสมุทรมีแต่น้ำเค็มไปทั้งนั้นใช่ไหมเจ้าค่ะ" พระนาคเสนเถระถวายพระพรว่า . . . "ขอถวายพระพรเพราะน้ำมีเท่าใด แม้เกลือก็มีเท่านั้น และเกลือมีเท่าใดแม้น้ำก็มีเท่านั้นฉะนั้นแลน้ำจึงเรียกว่าสมุทร" "เพราะเหตุไรเล่าเจ้าค่ะสมุทรจึงมีรสเดียว คือ รสเค็ม" "ขอถวายพระพร เพราะน้ำขังอยู่นานจึงเกิดมีรสเค็ม"
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๒๘๓-๒๘๔)

*โลกทีปกสาร*กล่าวเพียงว่าน้ำในทะเลมีรสเค็ม ส่วนใน*จักกวาฬทีปนี* นำบทสนทนาระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสนจากเรื่องมิลินทปัญหามาอธิบายที่มาและสาเหตุของความเค็มของน้ำในมหาสมุทร ว่าลักษณะของมหาสมุทรจะลาดและลึกไปเป็นลำดับ เป็นจริงดังลักษณะตามธรรมชาติ ซึ่งไม่พบใน*โลกทีปกสาร* ดังนี้

> ลำดับแห่งมหาสมุทรรวมยอดมหาสมุทรทั้งสิ้นที่ตั้งล้อมเขาสิเนรุ เขาบริภัณฑ์ และทวีปทั้งหลายในสกลจักรวาลนี้ ก็ได้ตำรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทรลุ่มไปโดยลำดับ น้อมไปโดยลำดับ เงื้อมไปโดยลำดับ มิได้เป็นเหวไปแต่ต้นทีเดียว"
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๒๗๖)

ใน*โลกทีปกสาร*ปรากฏเนื้อความที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมหาสมุทรเพียงประการเดียว คือ มหาสมุทรมีรสเค็ม ส่วน*จักกวาฬทีปนี*ปรากฏเนื้อความที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมหาสมุทรมากกว่า คือ มหาสมุทรมีรสเค็ม มหาสมุทรมีความลาดและลึกไปเป็นลำดับและมหาสมุทรมีน้ำเต็มอยู่เสมอ

๑.๑.๒ สระอโนดาต

การอธิบายเรื่องสระใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* อธิบายสระอโนดาต ซึ่งเป็นสระน้ำที่สำคัญตามคติพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นสระที่ใสสะอาดเป็นที่สรงน้ำของพระปัจเจกพุทธเจ้าและเทวดาทั้งหลาย อีกทั้งเชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำปัญจมหานที ดังนี้

> ในสระอโนดาตนั้น มีขั้นบันไดศิลาน่าพอใจประดับด้วยรัตนะ ไม่มีปลาและเต่า น้ำใสไร้มลทินเหมือนแก้วผลึก มีท่าสำหรับอาบน้ำ . . . ท่าหนึ่งในทั้ง ๔ ของสระนั้นมีมุข ๔ มุข คือ สีหมุข ๑ หัตถิมุข ๑ อัสสมุข ๑ อุสภมุข ๑ ซึ่งเป็นทางไหลของนที ๔ สาย . . .
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๗๕)

ส่วนใน*จักกวาฬทีปนี*กล่าวถึงทัศนียภาพของสระอโนดาต ดังนี้

> บรรดาสระเหล่านั้น สระอโนดาต สระฉัททันต์และสระมันทากินี พระอรรถกถาจารย์พรรณนาไว้ในอรรถกถานั้นๆ โดยวิเศษ จริงอยู่ในอรรถกถาทั้งหลายมีอรรถกถาอัฏฐกนิบาต อังคุตรนิกาย เป็นต้น ได้พรรณนาสระอโนดาตไว้อย่างนี้ว่า "ที่สระอโนดาตนั้น มีท่าเป็นที่อาบซึ่งมีน้ำปราศจากมลทินเช่นกับแก้วผลึก มีสัตว์น้ำ เช่น ปลาและเต่า มีกระดานหินอันจูงใจ มีบันไดทองและบันไดแก้วมณีจัดแจงไว้เป็นอันดี . . . ในข้างทั้งสี่ของสระอโนดาตนั้น มีปาก ๔ คือ ปากราชสีห์ ปากช้าง ปากม้า ปากโคอุสภะ เป็นทางไหลออกแห่งแม่น้ำทั้งสี่ . . .
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๒๘๙)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นภูมิทัศน์อย่างเดียวกัน คือ มีน้ำใสสะอาด มีท่าสำหรับอาบน้ำ มีกระดานหินที่งดงามซึ่งเทียบเคียงได้กับบันไดศิลา ส่วนบันไดที่กล่าวถึงใน*จักกวาฬทีปนี*มีทั้งบันไดแก้วและบันไดทอง มีปากที่น้ำไหลออก ๔ ปาก ซึ่งเป็นบ่อเกิดของกระแสน้ำ ๔ สายที่ไหลไปในทิศต่างๆ ทว่าสิ่งที่ตรงข้ามกับ*โลกทีปกสาร* คือ *จักกวาฬทีปนี*กล่าวว่า ในสระนั้นมีปลาและเต่า

๑.๑.๓ แม่น้ำ

*โลกทีปกสาร*กล่าวว่า สระอโนดาตเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสายใหญ่ทั้ง ๕ สาย ดังนี้

> . . . ตอนที่ไหลไป ๖๐ โยชน์ทางอากาศ เรียกว่าอากาศคงคา ตอนที่หยุดในที่ว่าง ๕๐ โยชน์ในแผ่นหิน ติยังคพะ เรียกสระโบกขรณีติยังคพา ตอนที่ทำลายขอบสระเซาะเข้าแผ่นหินไหลไป ๖๐ โยชน์ เรียกพหลคงคา ตอนที่ไหลไป ๖๐ โยชน์ทางอุมงค์ เรียกว่าอุมงคคงคา แต่ตอนที่ปะทะภูเขาขวางชื่อ วิชฌะ แล้วไหลแยกเป็น ๕ สาย ได้ชื่อ ๕ อย่าง คือ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหี . . .
>
> *(โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๗๕)

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่า*โลกทีปกสาร*อธิบายต้นกำเนิดของปัญจมหานที ซึ่งปรากฏตรงกับ*จักกวาฬทีปนี* ดังนี้

> มีคำถามสอดเข้ามาว่า น้ำของแม่น้ำมหีสายไหนอยู่ทางอุตรทิศ? ตอบว่า น้ำของแม่น้ำมหีสายใหญ่ แม่น้ำที่ออกจากทิศใต้ (ของสระอโนดาต) ฯลฯ ตอนที่ปะทะภูเขาชื่อวิชฌะแตกเป็นลำธาร ๕ สายไหลไป ได้ชื่อแยกตามสายเป็น ๕ คือ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหี
>
> *(จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๓๓๒)

ข้อความข้างต้นมิได้แสดงการเดินทางของกระแสน้ำก่อนแยกเป็น ๕ สาย ตรงกับ*โลกทีปกสาร*ที่กล่าวว่าเมื่อกระแสน้ำปะทะกับภูเขาวิชฌะ แล้วจึงแยกออกเป็น คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหี เช่นเดียวกัน ซึ่งแม่น้ำทั้ง ๕ สายนี้เป็นแม่น้ำที่สำคัญในประเทศอินเดีย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า เปลือกโลกส่วนที่เป็นน้ำมีหลายส่วนด้วยกัน ลำดับจากใหญ่ไปหาเล็ก คือ มหาสมุทร มีมหาสมุทรสีทันดร ๗ มหาสมุทร สระอโนดาต ต้นน้ำนี้ไหลอย่างเชี่ยวกรากปะทะกับภูเขาแล้วแยกเป็นปัญจมหานที แสดงให้เห็นว่าพระเมธังกรและพระสิริมังคลาจารย์เห็นว่าน้ำปรากฏเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของโลกและอธิบายแหล่งที่มาของน้ำอันเกิดในประเทศอินเดีย เนื่องจากเป็นดินแดนต้นกำเนิดของพุทธศาสนาและถ่ายทอดความรู้ทางธรรมชาติวิทยาตามความเชื่อและการรับรู้เข้าใจตามคติพุทธศาสนา

๑.๒ เปลือกโลกส่วนที่เป็นแผ่นดิน

ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*อธิบายว่าแผ่นดินลอยอยู่บนน้ำตรงกัน โดยจะอธิบายต่อเนื่องไปกับลักษณะของเขาพระสุเมรุ ดังนี้

๑.๒.๑ ชั้นของแผ่นดินและเขาพระสุเมรุ

ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* กล่าวถึงแผ่นดินว่าลอยอยู่บนน้ำเช่นเดียวกัน โดยอธิบายเพิ่มเติมว่าแผ่นดินที่ลอยอยู่เป็นแผ่นดินฝุ่นที่มีแผ่นดินศิลาเป็นแกนและแผ่นดินศิลานี้เชื่อมต่อเนื่องกับภูเขาจักรวาล ซึ่งมีภูเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง ดังนี้

> ภายในแผ่นดินฝุ่นมีแผ่นดินศิลา แผ่นดินศิลาและภูเขาจักรวาลเนื่องเป็นอันเดียวกัน ถ้าแผ่นดินศิลา และภูเขาจักรวาลนั้น พึงมีระหว่างหรือช่อง น้ำภายนอกพึงเข้าไปภายในทำจักรวาลให้จมลงไป เพราะโอกาสที่น้ำภายนอกจะเข้าไปในแผ่นดินไม่มี ฉะนั้นแผ่นดินจึงตั้งอยู่เหมือนเรือลอยหลังน้ำ แผ่นดินศิลาเหมือนขันสำริด ภูเขาจักรวาลเหมือนขอบปากของขันสำริดนั้น แผ่นดินฝุ่นเหมือนภาชนะที่ใส่ไว้ในขันสำริดนั้น มหาสมุทรทั้ง ๔ เหล่านี้เหมือนน้ำแกงเป็นอันมากที่ใส่ไว้ในภาชนะ ภูเขาสิเนรุอยู่ท่ามกลางของประเทศทั้งปวง ตั้งอยู่เหมือนเสากระโดงใหญ่ที่มนุษย์ปรกติยกขึ้นตั้งไว้ท่ามกลางเรือสำเภา ภูเขาสิเนรุแม้นั้น สัณฐานกลม
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๖๙)

ส่วนใน*จักกวาฬทีปนี* มีกล่าวถึงเปลือกโลกส่วนที่เป็นแผ่นดินเช่นเดียวกันกับ*โลกทีปกสาร* ดังนี้

> . . . มหาปฐพีเป็น ๒ อย่างคือแผ่นดินฝุ่นกับแผ่นดินศิลา และความหนาของแผ่นดิน น้ำ และลม โดยนัยเป็นต้นว่า "บรรดาแผ่นดิน ๒ อย่างนั้น แผ่นดินศิลาและภูเขาจักรวาฬเป็นอันเดียวกันเทียว ตั้งอยู่เหมือนเรือ ท้ายแยกเป็น ๒ ส่วนเพียงอาการที่ตั้งอยู่ คือ ที่ตั้งอยู่ภายใต้ เรียกว่าแผ่นดินศิลา ที่ตั้งอยู่ที่สุดในเบื้องบน เรียกว่าภูเขาจักรวาฬ แผ่นดินศิลาหนา ๑๒๐,๐๐๐ โยชน์ ภูเขาจักรวาฬและแผ่นดินฝุ่นก็หนาเท่ากับแผ่นดินศิลา แผ่นดินศิลากับแผ่นดินฝุ่นรวมกันหนา ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๒๕๓-๒๕๔)

เมื่อเปรียบเทียบ*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* จะเห็นได้ว่ามีการอธิบายเปลือกโลกส่วนที่เป็นแผ่นดินตรงกัน คือ แผ่นดินมี ๒ ชนิด ได้แก่ แผ่นดินฝุ่นกับแผ่นดินศิลา โดยแผ่นดินศิลาจะเชื่อมต่อเป็นผืนเดียวกับภูเขาจักรวาลและจะมีแผ่นดินฝุ่นเป็นเสมือนเปลือกนอกที่ครอบคลุมแผ่นดินศิลาและภูเขาจักรวาลไว้อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งทำให้มองเห็นสัณฐานจากภายนอกว่ามีลักษณะกลม

๑.๒.๒ ภูเขาสัตตบริภัณฑ์

ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* อธิบายส่วนเปลือกโลกที่เป็นภูเขาใหญ่ ได้แก่ เขาสัตตบริภัณฑ์ ซึ่งมีความสูงมาก แต่ทั้งสองคัมภีร์มิได้บอกการเกิดภูเขาทั้ง ๗ ลูก ทว่าภูเขาเหล่านี้เป็นองค์ประกอบหลักของจักรวาล เป็นภูเขาที่รายล้อมเขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาล ภูเขาทั้ง ๗ ลูก มีความสูงลดหลั่นกันในอัตราส่วนครึ่งหนึ่ง ดังนี้

> ภูเขาใหญ่ คือ ยุคนธร อิสินธร กรวิก สุทัศนะ เนมินธร วินัตตกะ อัสสกัณณะ อันหยั่งลงในทะเลและสูงขึ้นไปตามลำดับโดยประมาณลดหลั่นกึ่งหนึ่งจากภูเขาสิเนรุนั้น เป็นแดนทิพย์ตระการด้วยรัตนะนานาชนิด ภูเขาทั้ง ๗ มีแดน คั่นด้วยสีทันดร สูงกว่ากัน
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๗๑)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗ ลูก ภูเขาที่อยู่ด้านนอกจะสูงเท่ากับครึ่งของภูเขาด้านในลดลั่นกันลงมาทั้ง ๗ ชั้น ระยะห่างระหว่างภูเขาแต่ละลูกคั่นด้วยมหาสมุทร ภูเขาจะมีลักษณะรายล้อมกันเป็นวงกลม ซึ่งกล่าวไว้ใน*จักกวาฬทีปนี* ดังนี้

> "ภูเขาเหล่านี้ ชื่ออะไร" มาตลีเทพสารถีอันพระเจ้าเนมินราชตรัสถามอย่างนี้แล้วได้ทูลว่า "ขอเดชะ ภูเขาที่พระองค์ทอดพระเนตรชื่อ สุทัศนะ กรวิก อิสินทร ยุคนธร เนมินทร วินตกะ อัสกัณ เป็นภูเขาใหญ่ๆ ผุดขึ้นโดยลำดับในสีทันดรสมุทรเป็นที่อยู่ของมหาราชทั้งหลาย (ท้าวจาตุมหาราช)
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๒๖๒)

ข้อความนี้อ้างข้อความจาก*เนมินราชชาดก* แสดงให้เห็นการทอดพระเนตรภูเขาสัตตบริภัณฑ์ที่สูงลดหลั่นจากด้านในสู่ด้านนอก

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ว่าเปลือกโลกส่วนที่เป็นแผ่นดินตามคติพุทธศาสนา มีสองชนิด คือ แผ่นดินศิลาที่เชื่อมติดกับภูเขาจักรวาลซึ่งเป็นขอบแผ่นดิน และมีภูเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางรายล้อมด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ ส่วนแผ่นดินฝุ่นจะปกคลุมโดยรอบแผ่นดินศิลาตลอดจนส่วนของภูเขาจักรวาลทั้งหมด

๑.๓ ชั้นบรรยากาศ

ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* อธิบายชั้นบรรยากาศไว้ต่างกัน คือ *โลกทีปกสาร*มุ่งอธิบายในเชิงภูมิศาสตร์ โดยระบุองค์ประกอบในชั้นบรรยากาศ ส่วน *จักกวาฬทีปนี*มุ่งอธิบายการปรากฏของฤดูกาล ดังนี้

> "ในห้วงอากาศอันสม่ำเสมอแห่งภูเขายุคนธรอันมีประมาณ ๔๒,๐๐๐ โยชน์ ในห้วงแห่งจักรวาลมีดังรูปที่กล่าวมานั้น มีดวงจันทร์และดวงอาทิตย์อันมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ขนาดนี้มีดาวนักษัตรและกลุ่มดาวแวดล้อม โคจรส่องแสงไป"
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๗๗)

ข้อความข้างต้น อธิบายช่องว่างในอากาศตั้งแต่พื้นดินสูงไปจนถึงยอดภูเขายุคนธร สูง ๔๒,๐๐๐ โยชน์ ซึ่งเป็นวิถีโคจรของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และกลุ่มดาวนักษัตรทั้งหลาย เห็นได้ว่า*โลกทีปกสาร*มุ่งเน้นอธิบายองค์ประกอบของโลกและจักรวาล ด้วยการแสดงให้เห็นสรรพสิ่งในชั้นบรรยากาศ ซึ่งต่างจาก*จักกวาฬทีปนี* ดังนี้

> เทวดาผู้เที่ยวไปในอากาศ . . . ชื่อว่า วลาหกายิกเทพ วลาหกเทพผู้ทำให้อากาศหนาว ชื่อว่าสีตวลาหกเทพแม้ในบทที่เหลือก็นัยนี้ . . . เทวบุตรผู้ยังกลุ่มเมฆอันเป็นปัจจัยแห่งอากาศร้อนให้ตั้งขึ้น ชื่อว่าอุณหวลาหกเทวดา . . . ส่วนอากาศที่ร้อนจัดในฤดูร้อน และอากาศร้อนที่เกิดในฤดูหนาว ชื่อว่าร้อนเกิดด้วยอานุภาพเทวดา
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๔๑๓)

จากการเปรียบเทียบ*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* ในเรื่องเกี่ยวกับชั้นบรรยากาศ เห็นได้ว่าทั้งสองคัมภีร์มุ่งอธิบายรายละเอียดต่างกัน โด*ยโลกทีปกสาร*มุ่งเน้นอธิบายองค์ประกอบทางธรรมชาติที่ปรากฏจริง ด้วยการระบุความสูงและสิ่งที่ปรากฏอยู่ในชั้นบรรยากาศ เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ ส่วน*จักกวาฬทีปนี*มุ่ง

อธิบายภูมิอากาศหรือฤดูกาลว่า เกิดขึ้นจากอานุภาพของเทวดาซึ่งเป็นวิธีหนึ่งในการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ

ดังนั้น*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*มุ่งอธิบายโอกาสโลก อันเป็นสภาพแวดล้อมของโลก ทั้งเปลือกโลกส่วนที่เป็นน้ำ ส่วนที่เป็นแผ่นดิน และส่วนที่เป็นชั้นบรรยากาศ โดยมุ่งให้ผู้ศึกษาเห็นภาพและเข้าใจลักษณะทางกายภาพของโลกตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา

๒. สังขารโลก

ใน*โลกทีปกสาร*และบางส่วนของ*จักกวาฬทีปนี*อธิบายเกี่ยวกับ สังขารโลก หรือความพินาศของโลกไว้ว่าเกิดจากปัจจัยสามประการ คือ ไฟ น้ำ และลม การทำลายล้างโลกด้วยไฟ ด้วยน้ำ และด้วยลม มีอานุภาพการทำลายที่ต่างกัน หมายถึง การทำลายล้างด้วยไฟ จะไหม้ถึงพรหมโลกบางชั้น เพราะเกิดจากมีพระอาทิตย์เกิดขึ้น ๗ ดวง ความร้อนนั้นจึงแผดเผาสรรพสิ่ง การทำลายล้างด้วยน้ำ คือ มีฝนตกไม่หยุดน้ำจะท่วมโลกจะทำลายถึงพรหมโลกที่สูงขึ้นกว่าอานุภาพของไฟ ส่วนการทำลายล้างด้วยลมนั้นเกิดจากพายุแรงจัดจะพัดทำลายโลกให้มีความพินาศมากที่สุด ดังนี้

๒.๑ โลกพินาศด้วยไฟ

โลกพินาศด้วยไฟนั้นเกิดขึ้นบ่อยที่สุดในกระบวนการทำลายล้างโลก โดยเริ่มต้นจากที่พระอาทิตย์ค่อย ๆ ขึ้นทีละดวงจนกระทั่งครบ ๗ ดวง ส่งผลให้เกิดความแห้งแล้ง และอากาศร้อนขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งเกิดไฟไหม้ลุกลามไปถึงพรหมโลก ปรากฏใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* ดังนี้

> สัตว์ทั้งหลายที่ต้องอาศัยฝนจึงมีชีวิตอยู่ ต่างก็ล้มตายไป . . . น้ำในที่นั้น ๆ ก็ถึงความแห้งแล้งหมดสิ้นไป ลำดับนั้น ฝูงปลาและเต่าก็พากันตายไปโดยลำดับ ไปบังเกิดในพรหมโลก แม้แต่พวกสัตว์นรก (ก็พากันไปบังเกิดในพรหมโลก) อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า "พวกสัตว์นรกพากันพินาศในนรกนั้น ในตอนที่ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ" . . . เปลวของเพลิงพุ่งขึ้นจากแผ่นดิน ลุกแลบไปจนถึงพรหมโลก ในตอนที่โลกถูกเพลิงไหม้ สิ่งที่เป็นวัตถุอันต้องปรุงแต่ง แม้มีขนาดเท่าอณู ยังมีอยู่ตราบใด เพลิงนั้นก็ยังไม่ดับตราบนั้น . . .
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๕๗-๑๕๙)

ส่วนใน*จักกวาฬทีปนี*กล่าวถึงโลกถูกทำลายด้วยไฟไว้เพียงสั้นๆ แทรกในตอนที่อธิบายเกี่ยวกับสระน้ำต่างๆ ในป่าหิมพานต์ว่ามีน้ำอุดมสมบูรณ์ จะแห้งขอดเฉพาะเมื่อเกิดพระอาทิตย์ขึ้น ๗ ดวง อันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดไฟไหม้โลก ดังนี้

> "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะความปรากฏแห่งอาทิตย์ดวงที่ ๗ สระใหญ่ทั้งหลายที่เป็นแดนไหลออกของมหานทีเหล่านี้บรรดามีคือ สระอโนดาต สระสีหปปาตะ สระรถการ สระคัณณมุณฑะ สระกุณาละ สระฉัททันต์ และสระมันทากินีจึงแห้ง แห้งขอด"
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๒๘๙)

จากการเปรียบเทียบข้อความที่กล่าวถึงความพินาศของโลกที่มีสาเหตุจากไฟ จะเห็นได้ว่า*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*กล่าวตรงกันว่า จะเกิดพระอาทิตย์ขึ้น ๗ ดวงก่อน เมื่อเกิดความแห้งแล้งไปทั่วแล้วจึงเกิดไฟไหม้ไปจนถึงพรหมโลก

๒.๒ โลกพินาศด้วยน้ำ

โลกพินาศด้วยน้ำ หรืออาจกล่าวได้ว่าน้ำท่วมโลกซึ่งมีผลทำให้โลกได้รับความเสียหายไปจนกระทั่งพรหมโลกชั้นทุติยฌาน อันเป็นชั้นที่สูงกว่าพรหมโลกปฐมฌานแสดงให้เห็นว่าน้ำทำให้โลกเสียหายมีอาณาบริเวณมากกว่าไฟ ใน*โลกทีปกสาร*กล่าวถึงความพินาศของโลกอันมีสาเหตุมาจากน้ำ ดังนี้

> ในสมัยกัปพินาศด้วยน้ำ . . . เริ่มมหาเมฆที่จะยังกัปให้พินาศก่อตัวขึ้นแล้ว . . . มหาเมฆอันมีน้ำกรดจะก่อตัวขึ้น เริ่มต้นมหาเมฆนั้นจะยังฝนละเอียดๆ ให้ตกลงมาจนกระทั่งหลั่งเป็นมหาธาร ท่วมแสนโกฏิจักรวาล แผ่นดินและภูเขาเป็นต้นที่ถูกน้ำกรดแล้ว ย่อมละลายไป จนถึงภูมิแห่งทุติยฌาน
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๖๔-๑๖๕)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เมื่อโลกจะสลายด้วยน้ำเป็นเหตุปัจจัยนั้นเริ่มต้นจากการมีฝนตกเป็นหยาดน้ำฝนเล็กๆ ก่อน แล้วจึงตกหนักมากขึ้นจนเป็นเหมือนสายน้ำขนาดใหญ่ตกลงมา น้ำนั้นจะท่วมตั้งแต่พื้นโลกไปจนถึงพรหมโลกชั้นสุภะกิณหะ ซึ่งเป็นพรหมทุติยฌาน น้ำนั้นมีลักษณะเหมือนกรด จะทำลายทุกสรรพสิ่งไม่เหลือแม้แต่อณูเดียว

รายละเอียดที่กล่าวถึงความพินาศของโลกอันเกิดจากน้ำเป็นเหตุปัจจัยนี้กล่าวไว้ใน*โลกทีปกสาร* ส่วนใน*จักกวาฬทีปนี*กล่าวเพียงว่า "พินาศด้วยน้ำทุกๆ ครั้งที่ ๘" (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๔๔๙)

๒.๓ โลกพินาศด้วยลม

โลกพินาศด้วยลม เป็นการทำลายล้างโลกที่มีความรุนแรงมากที่สุด เนื่องจากความพินาศจะเกิดขึ้นตั้งแต่พื้นดินไปจนถึงพรหมโลกชั้นตติยฌาน และการพรรณนาภาพการทำลายล้างโลกอันมีลมเป็นเหตุปัจจัยนั้นมีความน่ากลัวกว่าน้ำและไฟ ดังนี้

> ในสมัยที่กัปพินาศด้วยลม . . . ลมก่อตัวขึ้นเพื่อทำลายกัป ลมนั้นพัดให้ฝุ่นหยาบฟุ้งขึ้นเป็นตอนแรก ต่อจากนั้นก็พัดให้ธุลีทรายละเอียด ทรายหยาบ ก้อนกรวด ก้อนหิน เป็นต้น จนถึงแผ่นหินขนาดเรือนยอด . . . สังขารเหล่านั้นปลิวขึ้นไปจากแผ่นดินถึงท้องฟ้า ไม่ตกลงมาอีกละเอียดเป็นจุรณ์ไปในท้องฟ้านั้นแล . . . ต่อจากนั้นลมก็ก่อตัวขึ้นจากภายใต้ปฐพีโดยลำดับ พลิกแผ่นดิน กลับข้างล่างขึ้นข้างบน พัดปลิวในอากาศ . . . แม้ภูเขาสิเนรุ ขว้างไปในอากาศ ภูเขาเหล่านั้นกระทบกระแทกกันแหลกสลายเป็นจุรณวิจุรณ . . . ลมจะพัดกลบตั้งแต่แผ่นดินถึงตติฌานภูมิ . . .
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๖๕-๑๖๖)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการที่โลกพินาศด้วยลมมีความรุนแรงมากกว่าการที่โลกพินาศด้วยไฟและน้ำซึ่งการอธิบายเรื่องนี้ปรากฏใน*โลกทีปกสาร* แต่ไม่พบใน*จักกวาฬทีปนี*

จากการเปรียบเทียบ*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* เห็นได้ว่า*โลกทีปกสาร* อธิบายรายละเอียดเหตุการณ์ความพินาศของโลกทั้งสามปัจจัยอย่างละเอียด แต่ใน*จักกวาฬทีปนี* กล่าวเน้นเกี่ยวกับจำนวนรอบการเกิดความพินาศของโลกด้วยปัจจัยทั้ง ๓ ดังนี้

> "โลกพินาศด้วยไฟ ๗ ครั้งๆ (ถึง ๘ รอบ) พินาศด้วยน้ำทุกๆ ครั้งที่ ๘ ครบ ๖๔ ครั้งแล้วเมื่อใด เมื่อนั้นจึงพินาศด้วยลมครั้งหนึ่ง พินาศด้วยไฟถึงใต้ชั้นอาภัสระ พินาศด้วยน้ำถึงใต้สุภกิณหะ พินาศด้วยลมถึงใต้ชั้นเวหัปผละ โลกพินาศอย่างนี้"
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๔๔๙)

*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*ล้วนอธิบายตรงกันเกี่ยวกับสังขารโลกว่าโลกนี้ล้วนมีความไม่เที่ยง ดังนั้นโลกเมื่อเกิดขึ้นแล้วจึงต้องสลายไปตามกาลเวลาด้วยปัจจัย ๓ ประการ คือ ไฟ น้ำ และลม

๓. สัตว์โลก

สัตว์โลกมีความสัมพันธ์กับโอกาสโลก เนื่องจากสัตว์โลกเป็นผู้อาศัยอยู่ในโอกาสโลก สัตว์โลกมีหลายชนิด หลายจำพวก มีการระบุชื่อจัดลำดับชั้นแล้วอธิบายสภาพและการปรากฏอยู่ของสัตว์โลก ตามคติพุทธศาสนาแบ่งภพภูมิของสัตว์ประเภทต่าง ๆ ในโลกและจักรวาลเป็น ๓๑ ภูมิ โดยอาศัยคุณธรรม ความสูงต่ำของสภาวะจิตของสัตว์นั้นเป็น ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นภูมิใหญ่ ๆ ได้ดังนี้ คือ ทุคติภูมิ และสุคติภูมิ ดังนี้

๓.๑ ทุคติภูมิ

ทุคติภูมิ ได้แก่ ภูมิอันมีแต่ความทุกข์ปราศจากความสุข คือ นรกภูมิ ดิรัจฉานภูมิ เปรตภูมิ และอสุรกายภูมิ อนึ่ง ทุคติภูมิเป็นที่อาศัยของเหล่าสัตว์ที่ประกอบกรรมชั่ว ผลของกรรมนั้นส่งให้ไปเกิดเป็นสัตว์นรก สัตว์ดิรัจฉาน เปรต และอสุรกาย การไปเกิดในทุคติภูมิแต่ละภูมิมีความทุกข์ทรมานต่างกัน ตามบุพกรรมในอดีตชาติของสัตว์เหล่านั้น ดังนี้

๓.๑.๑ นรกภูมิ

นรกภูมิ เป็นภูมิที่ต่ำสุดในกามภูมิ ในนรกเป็นสถานที่ของสัตว์ที่กระทำกรรมชั่วช้า และต้องรับความทุกข์ทรมานด้วยการลงทัณฑ์ลักษณะต่าง ๆ ตามบุพกรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติ ประกอบด้วยนรกใหญ่ ๘ ขุม นรกใหญ่แต่ละขุมจะมีนรกอันเป็นบริวารอีก ๑๖ ขุม เรียกว่าอุสุทนรก นอกจากนี้ยังมีนรกที่อยู่ภายนอกจักรวาลอีก ๑ แห่ง คือ โลกันตนรก ดังนี้

> บรรดาโลกเหล่านั้นข้าพเจ้าจะพูดถึงนรกโดยอาการที่บังเกิด พร้อมนรกอันน่าสะพรึงกลัวนัก เป็นแดนสยดสยอง ๘ ขุมเหล่านี้ สัญชีวนรก ๑ กาฬสุตตนรก ๑ สังฆาตนรก ๑ โรรุวนรก ๑ มหาโรรุวนรก ๑ ตาปนรก ๑ มหาตาปนรก ๑ อเวจีนรก ๑ นรกเหล่านี้มี ๔ มุม ๔ ประตู จำแนกไว้กำหนดโดยส่วน มีกำแพงเหล็กล้อมโดยธรรม ถูกครอบไว้มิดชิดด้วยเหล็ก พื้นของนรกเหล่านั้น ปูด้วยแผ่นเหล็ก มีไฟเผารุ่งเรือง ประกอบด้วยความร้อนแผ่ไปถึง ๑๐๐ โยชน์ . . . มีอุสสทนรก (เป็นบริวาร) ๑๖ ขุม อนึ่ง ภายในของนรกเหล่านั้น โดยกว้าง โดยยาว และส่วนสูง ปริมาณโดยรอบ มีถึง ๘๐๐

> โยชน์ทีเดียว บัณฑิตพึงทราบอย่างนี้ แผ่นฝามีส่วนหนาประมาณ ๙ โยชน์ ข้างบนมีแผ่นกระเบื้องทำด้วยเหล็ก แม้ข้างล่างก็มีพื้นเหล็กหนาขนาดนั้น โดยรอบกับอุสสทนรกแต่ละขุมมีประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ นรกเหล่านั้น มีประมาณได้ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ทีเดียว นรกเหล่านี้พึงมี ๓,๖๐๐ ขุม ด้วยอำนาจรวมกันทั้งหมด
>
> *(โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๓-๑๔)

ข้อความใน*โลกทีปกสาร*ส่วนใหญ่ตรงกับข้อความใน*จักกวาฬทีปนี* แต่มีการลำดับชื่อขุมนรกต่างกัน ดังนี้

> นรกทั้ง ๘ ขุม มี ๔ มุม ๔ ประตู จัดแบ่งไว้เป็นส่วนๆ มีกำแพงเหล็กกั้นไว้โดยรอบ มีฝาเหล็กครอบ ภาคพื้นของนรกเหล่านั้นล้วนแต่เหล็กแดง ลุกโพลง ประกอบด้วยเปลวไฟแผ่ไปตลอด ๑๐๐ โยชน์โดยรอบตั้งอยู่ทุกเมื่อ . . . ส่วนเนื้อที่ภายในของนรก ๘ ขุมนั้น พึงทราบว่า มีปริมาณ ๑๐๐ โยชน์เท่ากัน ทั้งด้านกว้าง ด้านยาว และส่วนสูง ฝากระเบื้องเหล็กข้างบนและพื้นเหล็กข้างล่าง หนา ๙ โยชน์ ร้อน นรก ๘ ขุมนั้น แต่ละขุมวัดรวมกับอุสทนรกได้ ๑๐,๐๐๐ โยชน์
>
> *(จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๓๕๓)

นรกที่อยู่ในจักรวาลจะมีสัณฐานเป็นสี่เหลี่ยมเป็นกำแพงเหล็กโดยรอบ มีฝาเหล็กครอบปิด ร้อนด้วยไฟนรกที่แผดเผาอยู่ตลอดเวลา มีนรกใหญ่ ๘ ขุม และอุสุทนรกอีก ๑๖ ขุม ดังกล่าวไว้ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*

๓.๑.๒ ดิรัจฉานภูมิ

*โลกทีปกสาร*อธิบายว่าในดิรัจฉานภูมิมีแต่ความทุกข์ เพราะสัตว์จะเบียดเบียนกันในรูปแบบของห่วงโซ่อาหาร สัตว์ใหญ่ย่อมกินสัตว์ที่เล็กกว่า ดังนั้นสัตว์ทั้งหลายจึงต้องคอยระวังภัยที่จะเกิดขึ้นกับตนตลอดเวลา แสดงให้เห็นว่าดิรัจฉานภูมินี้เป็นอบายภูมิที่มีแต่ความทุกขเวทนา ส่วนใน*จักกวาฬทีปนี*ไม่มีการอธิบายการดำรงชีวิตในดิรัจฉานภูมิ อธิบายเฉพาะสัตว์ประเสริฐชนิดต่างๆ เท่านั้น ซึ่งทั้งสองคัมภีร์มีวิธีการจำแนกประเภทสัตว์ที่แตกต่างกัน

การจำแนกประเภทสัตว์

การจำแนกประเภทสัตว์ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*ใช้เกณฑ์ในการจำแนกต่างกัน คือ *คัมภีร์โลกทีปกสาร*จำแนกสัตว์ด้วยจำนวนเท้า ส่วนคัมภีร์*จักกวาฬทีปนี*จำแนกด้วยแหล่งกำเนิด ดังนี้

๑) การจำแนกประเภทสัตว์ด้วยจำนวนเท้าในคัมภีร์โลกทีปกสาร

ใน*โลกทีปกสาร*จำแนกประเภทของสัตว์ด้วยจำนวนเท้าได้เป็น ๔ ประเภท คือ สัตว์ที่ไม่มีเท้า สัตว์ที่มี ๒ เท้า สัตว์ที่มี ๔ เท้า และสัตว์ที่มีหลายเท้า แต่ไม่ปรากฏใน*จักกวาฬทีปนี* ดังนี้

> "ติรัจฉานแบ่งโดยเท้า เป็นพวกไม่มีเท้า มีงูและปลา เป็นต้น พวกมี ๒ เท้าเป็นชนิดมีปีก พวกมี ๔ เท้า มีราชสีห์ เป็นต้น และพวกมีเท้ามาก มีแมลงป่อง เป็นต้น ในพวกไม่มีเท้า พญานาค เป็นสูงสุด ในพวกมี ๒ เท้า พญาครุฑเป็นสูงสุด ในพวกมี ๔ เท้า ช้างและม้าเป็นอาชาไนยเป็นสูงสุด"
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๔๙)

๒) การจำแนกประเภทสัตว์ด้วยแหล่งกำเนิดในคัมภีร์จักกวาฬทีปนี

ใน*จักกวาฬทีปนี*จำแนกประเภทสัตว์โดยใช้แหล่งกำเนิดเป็นเกณฑ์ สามารถจำแนกได้เป็น ๔ แหล่ง คือ เกิดในไข่ เกิดในครรภ์ เกิดในเทาไคล และเกิดผุดขึ้นเอง สัตว์แต่ละชนิดจะมีกำเนิดทั้ง ๔ แหล่ง แสดงให้เห็นว่าสัตว์ชนิดเดียวกันแต่เกิดต่างแหล่งกันจะมีลำดับชั้นต่างกัน แต่ไม่ปรากฏใน*โลกทีปกสาร* ดังนี้

> สัตว์ทั้งหลายมีนาค สุบรรณ สีหะ และช้าง เป็น . . . นาคมี ๔ กำเนิด ๔ กำเนิด คืออะไรบ้าง? คือนาคเกิดในไข่ (อัณฑชะ) นาคเกิดในครรภ์ (ชลาพุชะ) นาคเกิดในเทาไคล (สังเสทชะ) นาคเกิดผุดขึ้น (โอปปาติกะ) บรรดานาค ๔ กำเนิดนั้น นาคที่เกิดในครรภ์ที่เกิดในเทาไคล และที่เกิดผุดขึ้น ประณีตกว่านาคเกิดในไข่ นาคที่เกิดในเทาไคลและที่เกิดผุดขึ้น ประณีตกว่านาคที่เกิดในไข่และที่เกิดในครรภ์ นาคเกิดผุดขึ้น ประณีตกว่านาคที่เกิดในไข่ที่เกิดในครรภ์ และที่เกิดในเทาไคล
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๓๖๗)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดดิรัจฉานภูมิเป็นภูมิที่มีแต่ความทุกข์แม้ว่าจะมีสัตว์ประเสริฐ อาทิ ครุฑและนาค ทว่ายังจัดอยู่ในดิรัจฉานต้องประสบความทุกข์ในห่วงโซ่อาหาร ดังเช่น นาคเป็นอาหารของครุฑ เป็นต้น ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*มีการจัดประเภทของสัตว์ดิรัจฉานต่างกัน โดย*โลกทีปกสาร*ใช้เกณฑ์จำแนกด้วยจำนวนเท้า ส่วน*จักกวาฬทีปนี*อาศัยเกณฑ์ตามแหล่งกำเนิด ซึ่งการจำแนกประเภทของสัตว์ของทั้งสองคัมภีร์สะท้อนให้เห็นการแบ่งชนชั้นที่สูงขึ้นตามลำดับ

๓.๑.๓ เปรตภูมิ

ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* อธิบายเรื่องในเปรตภูมิโดยยกตัวอย่างเปรตหลายประเภท ซึ่งเปรตที่ปรากฏในคัมภีร์ทั้งสองเป็นเพียงประเภทของเปรตบางชนิดเท่านั้น เพราะประเภทของเปรตไม่สามารถจำแนกได้ชัดเจนเนื่องจากมีเป็นจำนวนมากโดยการกำเนิดเป็นเปรตชนิดต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับบุพกรรมนำไปอุบัติเป็นเปรต ดังตัวอย่าง

อุบัติเป็นเปรตเพราะไม่ศรัทธาในพุทธศาสนา

ประเภทของเปรตมีจำนวนมากไม่สามารถรวบรวมได้ การอุบัติเป็นเปรตนั้นขึ้นอยู่กับผลกรรมในอดีตชาติ ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*กล่าวถึงลักษณะของเปรตบางประเภท เพื่อเป็นตัวอย่างในการอธิบายเปรตภูมิ ดังนี้

> ฝ่ายเจ้าเปรตผงกศีรษะขึ้น พระมหาเถระจึงถามมันว่า กายของเจ้าประมาณเท่าคลังหลังหนึ่ง เหมือนกับลานหิน การยืน การเดินก็ไม่มี เจ้ากระทำกรรมอะไรเล่า . . . ข้าพเจ้าเป็นเปรต ในครั้งก่อนข้าพเจ้าเป็นมนุษย์ ครั้นพระพุทธเจ้านามว่า กัสสป ข้าพเจ้าทำลายของสงฆ์ ข้าพเจ้าทำให้พื้นที่อารามและไร่นาอันเป็นของสงฆ์เสียหายไป จึงต้องเสวยทุกข์ขนาดนี้
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๓๔)

ข้อความนี้อธิบายว่า ผู้ที่ทำลายทรัพย์สินหรือที่ดินอันเป็นของสงฆ์เมื่อตายแล้วอุบัติเป็นเปรตลานหิน มีร่างกายใหญ่โตแต่ไม่สามารถขยับร่างกายได้

ใน*จักกวาฬทีปนี* อธิบายลักษณะผู้ที่เกิดเป็นเปรตเพราะไม่มีศรัทธาในพุทธศาสนา ดังนี้

> "ได้ยินว่ามนุษย์เป็นอันมากในนครสาวัตถี ร่วมกันเป็นคณะ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส มีจิตอันมลทินคือความตระหนี่กลุ้มรุม เบือนหน้าหนีในบุญกิริยาวัตถุทาน เป็นต้น ทรงชีพอยู่นานแล้วแตกกายทำลายขันธ์ไปเกิดในกำเนิดเปรต ณ ที่ใกล้นคร"
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๓๘๑)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าผู้ที่ไม่ศรัทธาในพุทธศาสนา หรือทำให้พุทธศาสนาเสื่อมเสีย เมื่อตายไปแล้วจะต้องอุบัติเป็นเปรตในลักษณะต่าง ๆ

เพื่อชดใช้บุพกรรมนั้น จะเห็นว่า เปรตภูมิเป็นภูมิที่อดอยากหิวโหย สัตว์ที่อุบัติในภูมินี้มีลักษณะรูปร่างต่างกัน ไม่มีที่อาศัยแน่นอน

๓.๑.๔ อสุรกายภูมิ

อสุรกายภูมิตามคติไตรภูมิเป็นภูมิที่มีวิบากกรรมคล้ายกับเปรตต้องอดอยากหิวโหย แต่ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*อธิบายภูมินี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับอสุราภพหรือเรียกว่าอสูรภพจัดเป็นอสุรกายจำพวกหนึ่งที่มีสถานะอันเป็นทิพย์เช่นเดียวกันกับเทวดา อสูรนี้จัดว่าเป็นศัตรูถาวรของเหล่าเทวดา โดยเฉพาะท้าวสักกะและเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อสูรเหล่านี้จะยกทัพขึ้นจากที่อาศัยเพื่อมารบกับเทวดาอยู่เสมอ

> ตั้งแต่ครั้งนั้นเทพบุตรเหล่านั้น ก็ได้เกิดนามว่า อสูร ครั้งนั้น พิภพอสูร มีประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ อันมีฤดูที่มีกรรมของพวกเทพบุตรนั้นเป็นปัจจัย เป็นสมุฏฐานก็บังเกิด ณ พื้นภายใต้ภูเขาสิเนรุ งดงามด้วยต้นจิตตปาลี . . . ทิศาภาคด้านบูรพา ท้าวเวปจิตติจอมอสูรครองราชย์ มียุพราชชื่อสุจิตตะ ทิศาด้านทักษิณจอมอสูร นามว่า สัมพระ (สัม–พะ–ระ) ครองราชย์ มียุพราชชื่อ นมุจิ ทิศาด้านภาคประจิมจอมอสูรนามว่า พลี (พะลี) ครองราชย์ มียุพราชชื่อ อสุโรชะ ทิศาภาคด้านอุดร จอมอสูรนามว่าปหาราทะ ครองราชย์ มียุพราชเป็นจอมอสูร นามว่าราหู . . . ก็แลอสูรเหล่านั้นเป็นเหมือนกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ ด้วยอายุ วรรณะ ยศ อิสริยะ และสมบัติ เพราะเหตุนั้นต่างพากันไม่รู้สึกตน ต่อเมื่อดอกปาตลีบานแล้ว จึงทราบว่า นครนี้มิใช่เทพนคร
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๘๗-๑๘๘)

*ส่วนจักกวาฬทีปนี*ได้กล่าวถึงภพอสูรไว้ว่า

> เทวดาเจ้าถิ่นดื่มน้ำคัณฑบานที่เขานำเข้าไปด้วยขันทองจนพอแก่ความต้องการ เมาแล้วล้มลงบนแผ่นดินทองนอนอยู่ในที่นั้น ๆ ท้าวสักกะทรัสสั่งว่า "ท่านทั้งหลายจงจับบุตรของหญิงที่มีบุตรอันจำกัดแล้ว" ให้พวกเทวบุตรจับเทวดาเจ้าถิ่นเหล่านั้นที่เท้าแล้วเหวี่ยงไป ณ เชิงเขาสิเนรุ . . . ภพอสูรประมาณหมื่นโยชน์ได้เกิดขึ้น ณ พื้นเบื้องล่างแห่งเขาสิเนรุ เพื่ออสูรเหล่านั้น งามด้วยต้นจิตรปาฏลี อันรับกับต้นปาริฉัตรในชั้นดาวดึงส์ลำดับนั้น ภพชื่อว่าอสูรวิมานได้เกิดขึ้น ณ พื้นเบื้องล่างแห่งเขาสิเนรุด้วยอานุภาพแห่งบุญของพวกอสูรเหล่านั้น ต้นไม้ชื่อว่าจิตรปาฏลี ก็ได้บังเกิดขึ้น
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๓๙๘, ๔๗๑)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การไปเกิดในอสูรภพนั้นสาเหตุมาจากกรรมในการดื่มสุราจึงถูกขับไล่จากสวรรค์ซึ่งควรเป็นสถานที่ของผู้ที่ประกอบกุศลกรรม และการที่อสูรมีการจำแนกประเภทตามลำดับชั้นทางสังคมเนื่องจากเป็นวิธีการเดียวกับเทพเพราะในอดีตชาติก่อนการอุบัติเป็นอสูรได้เป็นเทวดามาก่อน และพิภพอสูรที่เกิดขึ้นเบื้องล่างเขาพระสุเมรุนี้ มีลักษณะเช่นเดียวกับสวรรค์ทุกประการ

๓.๒ มนุษย์ภูมิ

การกำเนิดโลกและมนุษย์เป็นเหตุการณ์สืบเนื่องกัน เมื่อโลกพินาศไปแล้วเป็นเวลานาน โลกก็ได้เกิดขึ้นใหม่ พวกพรหมชั้นอาภัสสราก็จุติมาในโลกมีความเป็นอยู่เป็นทิพย์ ในโลกนั้นมีง้วนดินเกิดขึ้น พรหมเหล่านั้นพากันกินแล้วติดใจในรสทำให้เกิดกิเลส รัศมีที่กายจึงหายไป ต่อมาดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ก็เกิดขึ้นเพื่อส่องแสงสว่างจึงเกิดเวลาและฤดูกาล พรหมเหล่านั้นเมื่อกินอาหารที่หยาบขึ้น ได้แก่ เครือดิน ก็มีผิวพรรณต่างกัน จึงเกิดการเหยียดผิว และแบ่งประเภทมนุษย์ที่คลอดจากครรภ์มารดาและมีบรรพบุรุษเป็นมนุษย์สืบเชื้อสายต่อมา ซึ่งมีปรากฏใน*โลกทีปกสาร*

๓.๒.๑ กำเนิดโลก

ใน*โลกทีปกสาร*อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับการกำเนิดโลกไว้ชัดเจน โดยกล่าวว่าเมื่อโลกถูกทำลายไปแล้ว จะเกิดฝนตกลงมาอย่างหนักมีน้ำเจิ่งนองไปทั่ว แล้วลมจะพัดน้ำนั้นให้ก่อตัวขึ้นเพื่อชำระล้าง เมื่อน้ำค่อย ๆ ลดลงจะปรากฏโลกใหม่ขึ้น ตั้งแต่พรหมโลก สวรรค์ฉกามาพจร จนถึงแผ่นดินแล้วลมนั้นจะพัดก่อน้ำไว้เป็นน้ำรองแผ่นดิน เหมือนดังก่อนโลกถูกทำลาย ดังนี้

> เมื่อโลกสันนิวาส ดำรงอยู่เป็นลานอันเดียวกันแล้ว ฝนก็เริ่มตกเพื่อประโยชน์แก่การตั้งโลกใหม่ เริ่มต้นทีเดียว จะเป็นเหมือนการตกของหิมะตกเป็นฝอย ต่อจากนั้นก็ตกเป็นสายน้ำขนาดรำข้าว ขนาดเมล็ดข้าวสาร ขนาดถั่วเขียว ขนาดผลพุทรา ขนาดผลมะขามป้อม ขนาดฟักทอง ขนาดฟักเขียว ขนาดผลน้ำเต้าจะไหลไปประมาณ ๑ อสุภะกึ่งคาวุต กึ่งโยชน์ ๑ โยชน์ ๒ โยชน์ ๑๐ โยชน์ ๑๐๐ โยชน์ ๑,๐๐๐ โยชน์ โดยที่กัปยังระหว่างห้องแห่งจักรวาล แสนโกฏิ จนถึงพรหมโลกที่มิได้สลายไป เต็มนองเจิ่งไป ลมก่อตัวขึ้นทั้งภายใต้และด้านขวาง กระทำน้ำนั้นให้แค่น เป็นก้อนกลมโดยรอบ เหมือนหยาดน้ำในปทุม หากมีคำถามสอดเข้ามาว่า ลมจะกระทำน่านน้ำใหญ่ขนาดนั้นให้แค่นได้อย่างไร พึงเฉลยว่า เพราะการตั้งเป็นช่อง ให้ช่องในที่นั้น ๆ น้ำนั้นถูกลมพัดรวมตัว ถูกลมพัดรวมกลุ่มด้วยอาการอย่างนี้ย่อมลดลงในเบื้องต่ำโดยลำดับ เมื่อน้ำลดลงไป ๆ

> พรหมโลกก็ปรากฏในที่ของพรหมโลกและเทวโลกชั้นสูงก็ปรากฏในที่ของเทวโลก อันเป็นกามาวจรทั้ง ๔ แต่ชั้นจาตุมหาราชิกและดาวดึงส์ จะยังไม่ปรากฏก่อน เพราะเป็นเทวโลกอันมีความสัมพันธ์กับปฐพีก็แลเมื่อน้ำลดลงไปถึงฐานปฐพีที่มีในครั้งก่อนแล้ว ลมมีกำลังก็บังเกิดขึ้น ลมเหล่านั้นจะรุมล้อมกระทำน้ำนั้น มีให้รั่วไหล
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๕๙-๑๖๐)

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า หลังจากโลกเกิดขึ้นแล้วพระอาทิตย์และพระจันทร์จึงเกิดขึ้น ภายหลังโคจรรอบเขาพระสุเมรุ ต่อมาจึงมีเวลากลางวันและกลางคืน รวมถึงฤดูกาลต่าง ๆ พื้นที่ในโลกมีภูเขา ทวีป มหาสมุทร

๓.๒.๒ กำเนิดมนุษย์และลักษณะของชีวิต

กำเนิดของมนุษย์ตามคติพุทธศาสนาเกิดจากพรหมชั้นอาภัสสรา เมื่อสิ้นบุญก็จุติมาเกิดในโลกเป็นพวกแรก มีลักษณะผุดขึ้นเองมีรัศมีกายสว่าง ดังนี้

> อนึ่ง ในครั้งนั้น พวกสัตว์ที่บังเกิดเป็นชุดก่อนกว่าผู้อื่น ในพรหมโลกชั้นอาภัสสราพากันจุติจากพรหมโลกนั้นเพราะสิ้นอายุ หรือเพราะสิ้นบุญ พากันบังเกิดเป็นสัตว์ อุปปาติกะ (พวกผุดเกิด) ในโลกนี้ พวกเหล่านั้นย่อมมีแสงสว่างแผ่ออกจากตน ท่องเที่ยวไปในอากาศได้ พวกนั้นต่างลิ้มรสปฐพีนั้นแล้ว ถูกความกระหายครอบงำ พยายามเพื่อจะบริโภคเป็นคำ ๆ ลำดับความเป็นผู้มีแสงสว่างออกจากตนของพวกนั้นก็หายไป
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๖๐-๑๖๑)

การกำเนิดโลกและมนุษย์ที่อธิบายไว้ใน*โลกทีปกสาร* เป็นการลำดับเหตุการณ์การเกิดขึ้นของโลกและสิ่งมีชีวิตจำพวกแรกคือมนุษย์และการจำแนกลำดับชั้นในสังคม เนื้อหาในคัมภีร์มิได้อธิบายการเกิดขึ้นของธรรมชาติอื่น ๆ ในบริเวณที่มนุษย์อาศัยอยู่เรียกว่ามนุษย์ภูมิ แบ่งออกเป็นทวีป มนุษย์ที่อาศัยอยู่มีลักษณะการดำรงชีวิตที่ต่างกัน

๓.๓ สุคติภูมิ

สุคติภูมิ เป็นภูมิที่มีความสุข เป็นผลจากบุพกรรมในอดีตที่ส่งผลให้ได้รับความสุขจากทิพยสมบัติต่าง ๆ ในสุคติภูมิแบ่งตามลำดับความประณีตของจิต แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ สวรรค์ ๖ ชั้น พรหมจำแนกได้เป็น รูปพรหม ๑๖ ชั้น และอรูปพรหมอีก ๔ ชั้น

๓.๓.๑ สวรรค์ฉกามาพร

ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* กล่าวถึงสวรรค์ไว้เพียงเล็กน้อย โดย*โลกทีปกสาร*กล่าวถึงชื่อของสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นเท่านั้น ส่วน*จักกวาฬทีปนี*จะบอกชื่อแล้วอธิบายความหมายของสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น ดังนี้

> "บรรดาเทวะ ๓ ประเภทนั้น เทวดาพวกกามาวจร ๖ ชั้น ผู้อยู่ในภูมิอันมีความทุกข์เป็นชั้นต้น คือ ชั้นจาตุมหาราช ๑ ชั้นดาวดึงส์ ๑ ชั้นยามะ ๑ ชั้นดุสิต ๑ ชั้นนิมมานรดี ๑ ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ๑"
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๔๒)

ข้อความนี้กล่าวว่าสวรรค์ที่เรียกว่าฉกามาพจร มีจำนวน ๖ ชั้น มีชื่อว่า ชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามะ ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ในสวรรค์ฉกามาพจรนี้ยังมีความทุกข์อยู่ ส่วนใน*จักกวาฬทีปนี*มีการอธิบายความหมายของชื่อสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นไว้คล้ายกัน

๓.๓.๒ รูปพรหม ๑๖ ชั้น

รูปพรหม ๑๖ ชั้น หมายถึง พรหมที่มีรูปร่าง มีความงดงามกว่าเทพในสวรรค์ฉกามาพจร มีรัศมีแผ่ออกจากกาย มีการเจริญฌานสมาบัติเป็นนิจ มักเรียกว่า พรหมโสฬส หมายถึง พรหม ๑๖ ชั้น ในคัมภีร์*โลกทีปกสาร*จำแนกรูปพรหมออกเป็น ๔ ประเภท ตามระดับฌานสมาบัติ ส่วน*จักกวาฬทีปนี*กล่าวถึงชื่อรูปพรหมและอธิบายความหมาย

> "เทพชื่อว่าอาภัสระ เพราะมีรัศมีซ่านออกราวกะว่าหยาดหยดตกไปอยู่จากสรีระของพรหมเหล่านี้ ดุจเปลวไฟซ่านออกจากคบเพลิงด้าม"
>
> (*จักกวาฬทีปนี*, ๒๕๔๘, น.๓๘๙)

พรหมทั้ง ๑๖ ชั้นจะแบ่งตามลำดับฌานตั้งแต่ต่ำที่สุดไปจนถึงสูงที่สุดของรูปพรหม ซึ่งส่วนใหญ่จะมีความหมายเกี่ยวกับรัศมีอันงดงามที่แผ่ซ่านออกจากกายเป็นลำดับ เช่น อาภัสราพรหม เป็นต้น

๓.๓.๓ อรูปพรหม ๔ ชั้น

การลำดับชั้นของพรหมที่สูงขึ้นไปจากพรหมโสพส ปรากฏอีก ๔ ชั้น เรียกว่า อรูปพรหม หมายถึง พรหมที่ไม่มีรูป มีแต่จิตอาจเรียกว่าพรหมลูกฟัก เพราะไม่มีร่างกาย ไม่มีการเคลื่อนไหว ใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*อธิบายลำดับชั้นอรูปพรหมไว้ตรงกัน ดังนี้

> "ก็แลภูมิของอรูปฌานมี ๔ โดยประเภท คือ อากาศานัญจายตนะ ๑ วิญญาณัญจายตนะ ๑ อากิญจัญญายตนะ ๑ เนวสัญญานาสัญญายตนะ ๑ . . . อนึ่งพระอริยบุคคลทั้งหลาย ย่อมไม่บังเกิดในอสัญญีภพ และอบายภูมิ ในภูมิที่เหลือ พระอริยะทั้งหลาย และมิใช่พระอริยะทั้งหลาย ย่อมบังเกิดให้"
>
> (*โลกทีปกสาร*, ๒๕๔๙, น.๑๕๒-๑๕๓)

จากที่กล่าวมาทั้งหมด การเปรียบเทียบเนื้อหาใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* จะเห็นได้ว่ามีการลำดับเนื้อหาต่างกัน กล่าวคือ *โลกทีปกสาร*อธิบายการสลายแล้วเกิดขึ้นใหม่ของโลกจึงจำแนกเป็นภูมิต่าง ๆ ตั้งแต่ทุคติภูมิไปจนถึงสุคติภูมิ ในแต่ละภูมิจะอธิบายเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่โดยอธิบายสาเหตุที่นำมาเกิดในภูมิต่าง ๆ ว่าเป็นผลของบุพกรรม หากกระทำความชั่วจะไปอุบัติในทุคติภูมิ หากทำความดีจะอุบัติในสุคติภูมิ ในเนื้อหาจะเน้นการอธิบายทุคติภูมิอย่างละเอียดและกล่าวถึงสุคติภูมิอย่างสังเขป *ส่วนจักกวาฬทีปนี*อธิบายองค์ประกอบของจักรวาลและโลกจากรอบนอกค่อย ๆ เข้ามาสู่ศูนย์กลางเพื่อให้เห็นภาพโดยรวมของจักรวาลแล้วจึงเริ่มอธิบายภูมิต่าง ๆ โดยมิได้ระบุบุพกรรมที่นำไปอุบัติ แต่เน้นการแสดงรายละเอียดสถานที่ ตำแหน่ง องค์ประกอบและความหมายของศัพท์ เนื้อหาในส่วนภูมิต่าง ๆ จากการเปรียบเทียบเนื้อหาในคัมภีร์ทั้งสอง จะเห็นได้ว่า*โลกทีปกสาร*ต้องการอธิบายโลกด้านหลักธรรม *ส่วนจักกวาฬทีปนี*มุ่งอธิบายโลกด้านกายภาพ

แนวคิดใน*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*

การศึกษาคัมภีร์*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* แสดงให้เห็นความคิดเรื่องจักรวาลหรือโลกในทางพุทธศาสนา โดยมีเนื้อหาเพื่ออธิบายสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติในโลก ซึ่งคัมภีร์ทั้งสองเล่มดังกล่าวได้จำแนกโลกออกเป็น ๓ ประเภท คือ โอกาสโลกหรือที่เรียกว่าโลกธาตุ สังขารโลก และสัตว์โลก

ประเภทแรก โอกาสโลก แบ่งออกเป็นเปลือกโลกส่วนที่เป็นน้ำ แยกออกได้เป็น ๓ ส่วน ได้แก่ มหาสมุทร สระอโนดาต และแม่น้ำ เปลือกโลกส่วนที่เป็นแผ่นดิน แยกออกได้เป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ชั้นของแผ่นดิน และเขาพระสุเมรุและภูเขาสัตตบริภัณฑ์ ส่วนชั้นบรรยากาศจะประกอบด้วยดวงอาทิตย์และดวงจันทร์

จากการศึกษาโอกาสโลกในคัมภีร์*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี* พบว่ามีการกล่าวถึงองค์ประกอบของโอกาสโลกเหมือนกัน คือ เป็นที่ตั้งของจักรวาล มีขนาดเท่าแสงสว่างของพระอาทิตย์และพระจันทร์ที่โคจรรอบจักรวาล มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง มีทวีปใหญ่ ๔ ทวีป มหาสมุทร ๔ แห่ง สวรรค์ฉกามาพจร ๖ ชั้น สูงขึ้นไปจนถึงพรหมโลก แต่มีการอธิบายขนาดของโลกธาตุต่างกัน คือ *โลกทีปกสาร*อธิบายว่า หนึ่งจักรวาลเท่ากับหนึ่งโลกธาตุ ส่วน*จักกวาฬทีปนี*อธิบายว่า หนึ่งพันจักรวาลเท่ากับหนึ่งโลกธาตุ

ประเภทที่สอง สังขารโลก คือ ภาวะของโลกที่เกิดขึ้นแล้ว เมื่อดำรงอยู่ระยะหนึ่งแล้วก็ย่อมต้องเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา ดังนั้นโลกเมื่อเกิดขึ้นแล้วจึงต้องสลายไปตามกาลเวลาจากปัจจัย ๓ ประการ คือ ไฟ น้ำ และลม ซึ่ง*โลกทีปกสาร*พรรณนาความพินาศของโลกอย่างละเอียด ส่วน*จักกวาฬทีปนี*พรรณนาว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรโลกเท่านั้น

ประเภทที่สาม สัตว์โลก ประกอบไปด้วยภูมิตั้งแต่ต่ำสุดไปถึงสูงสุด จำแนกออกเป็น ๓ ภูมิ ได้แก่ทุคติภูมิ ประกอบด้วยนรก ดิรัจฉาน เปรต อสุรกาย มนุษย์ภูมิ ซึ่งกล่าวถึงกำเนิดโลกและกำเนิดมนุษย์ไว้ด้วย ส่วนสุคติภูมิ ประกอบด้วยสวรรค์ฉกามาพจรจำนวน ๖ ชั้น และสวรรค์ชั้นพรหมซึ่งแยกออกเป็น รูปพรหม ๑๖ ชั้น และอรูปพรหม ๔ ชั้น ซึ่ง*โลกทีปกสาร*พรรณนาภูมิต่างๆ อย่างละเอียดจนเกิดจินตภาพ ส่วนใน*จักกวาฬทีปนี*อธิบายไว้เพียงสังเขปในกัณฑ์ที่ ๕ เท่านั้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าความคิดเรื่องโลกศาสตร์ในคัมภีร์ทั้งสองเป็นการสะท้อนแนวคิดเรื่องโลกตามคติพุทธศาสนาที่ตรงกัน แต่ผู้แต่งมีวัตถุประสงค์ที่จะนำเสนอแนวคิดต่างกัน เพราะพระเมธังกรมุ่งนำเสนอแนวคิดที่ก่อให้เกิดความสังเวชใจ โดยเห็นว่าสรรพสัตว์ล้วนต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ ดังนั้นเนื้อหาในคัมภีร์*โลกทีปกสาร*จึงมุ่งสะท้อนให้เห็นความทุกข์และการพลัดพรากในภพภูมิต่างๆ

*ส่วนจักกวาฬทีปนี*ผู้แต่งมีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับโลกศาสตร์ในเชิงภูมิศาสตร์พุทธศาสนา เพราะพระสิริมังคลาจารย์มุ่งนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบและตำแหน่งของโลกและจักรวาล ดังนั้นเนื้อหาใน*คัมภีร์จักกวาฬทีปนี*จึงมิได้มุ่งพรรณนาความเป็นไปในภพภูมิต่าง ๆ แต่มุ่งแสดงภาพที่เป็นรายละเอียดตลอดจนอัตราส่วนที่ชัดเจนของโลกและจักรวาล

โลกศาสตร์ตามคติพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่สะท้อนแนวคิดเรื่องโลกและจักรวาลของมนุษย์ที่ต้องการคำตอบเกี่ยวกับสรรพสิ่งรอบตัว คัมภีร์*โลกทีปกสาร*และ*จักกวาฬทีปนี*เป็นส่วนหนึ่งในคัมภีร์พุทธศาสนาอีกหลายเรื่องที่สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับโลกศาสตร์ ซึ่งเป็นมรดกทางความคิดที่ทรงคุณค่าของพุทธศาสนิกชน

รายการอ้างอิง

กมล ฉายาวัฒนะ, และสันติ เล็กสุขุม. (๒๕๒๔). *จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา*. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทยาการพิมพ์.

กุสุมา รักษมณี. (๒๕๔๙). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร จำกัด.

ธรรมธิเบศ, เจ้าฟ้า. (๒๕๕๐). *พระมาลัยคำหลวง*. กรุงเทพมหานคร: สุโขทัยธรรมาธิราช.

นิยะดา เหล่าสุนทร. (๒๕๔๐). *ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน*. กรุงเทพมหานคร: ทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย-เมธีวิจัยอาวุโส สกว.

ประยุทธ์ ปยุตฺโต. (๒๕๓๓). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล, และอัจฉราพร กมุทพิสมัย. (๒๕๒๗). *"ความเชื่อพระศรีอาริย์" และ "กบฏผู้มีบุญ" ในสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ภาค ๖ เล่มที่ ๑ (พิมพ์ครั้งที่ ๔). (๒๕๒๕). กรุงเทพมหานคร: กรมศาสนา.

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค – ยักขสังยุต เล่ม ๗ (พิมพ์ครั้งที่ ๔). (๒๕๒๕). กรุงเทพมหานคร: กรมศาสนา.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ เล่มที่ ๑๙ (พิมพ์ครั้งที่ ๔). (๒๕๒๕). กรุงเทพมหานคร: กรมศาสนา.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๔). *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิกถา*. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๕). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ–ไทย*. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๖). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (๒๕๔๙). *ภาษาอัชฌาไศรย*. กรุงเทพมหานคร: กองทุนพลโทดำเนิร เลขะกุล เพื่อประวัติศาสตร์.

ศิลปากร, กรม. (๒๕๔๘). *จกฺกวาฬทีปนี*. กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.

ศิลปากร, กรม. (๒๕๔๘). *โลกทีปกสาร*. กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (๒๕๒๖). *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อิราวดี ไตลังคะ. (๒๕๔๓). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อุดม รุ่งเรืองศรี, และสดุภณ จังกาจิตต์. (๒๕๒๐). *ไตรภูมม์ (ไตรภูมิฉบับล้านนา)*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.